

FİKRET TÜRKMEN ARMAĞANI

Editörler:

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Yrd. Doç. Dr. Metin ARIKAN

Düzenleme Kurulu:

Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
Prof. Dr. Metin EKİCİ
Doç. Dr. Alimcan İNAYET
Arş. Gör. Özgür AY
Arş. Gör. Ferah TÜRKER

Dizgi – Yazı İşleri:

Arş. Gör. Özgür AY

ISBN: 975-00740-0-9

Baskı Adedi: 500

Baskı Tarihi: Aralık 2005

Basım Yeri: KANYILMAZ MATBAASI
Sanat Caddesi 609 Sokak No: 13 Çamdibi - İZMİR
Tel: 0.232 449 14 43

TÜRK İNANIŞ VE DÜŞÜNÜŞ SİSTEMLERİNDE MEYVE

Mehmet AÇA*

Yaratılış konulu mitlerle kutsal kitapların aktardığı bilgilerden de anlaşılacağı üzere, meyve, yaratılışın gerçekleştiği andan itibaren insan hayatında önemli ve belirleyici bir yere sahip olmuştur. İlk insanların cennetten çıkarılıp dünya üzerine indirilmesine ve dişiye çocuk doğurma vasfının verilmesine neden olan “yasak meyve” (elma, incir, vs.) olgusu, dünya üzerinde yine benzer bir görevle çocuksuzluk ya da kısırlığın ortadan kaldırılabilmesinde; yani, soyun devamlılığında, önemli bir araç olarak nitelendirilmiştir. Yenilen elma ile altında yuvarlanılan elma ağacı, Türk mitolojisindeki Eje’ye doğurma özelliğinin verilmesine ve kişiöğlunun Tanrı katından yeryüzüne inmesine neden olan elmayı ve onun temel fonksiyonunu akla getirmektedir.

“Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve” başlıklı çalışmamızda, çeşitli meyve ağaçlarıyla meyveler etrafından oluşturulan inanma ve pratikler, yaratılış mitleri ve diğer sözlü edebiyat ürünleri (destan, halk hikâyesi, masal, efsane), inanmalar (bereket, nazar, tabu, rüya, vd.), insan hayatının geçiş dönemleri (doğum, vd.) ve sağaltma işlemleri bağlamında tespit edilmeye, üzerlerinde çeşitli yorumlar yapılmaya çalışılacaktır.

A. Yaratılış Mitleri, Destan, Halk Hikâyesi, Masal ve Efsanelerde Meyve (Doğurganlığın Simgesi: Elma, İncir)

W. Radloff’un Altay Türkleri arasından derlediği yaratılış mitinde, Tanrı katında; yani, cennette yaratılan insanların dokuz dallı bir ağacın meyvesinden beslendikleri ifade edilmektedir. Radloff’un derleyip yayımladığı mite göre Tanrı, dalsız budaksız ağacı beğenmez. Dokuz dalının bitmesini, dokuz dalın kökünde de dokuz kişinin türemesini, bu dokuz kişiden de dokuz boyun oluşmasını ister. Burada bulunan insanlar, bu dokuz dallı ağacın meyveleriyle beslenirler. Tanrı, yarattığı insanlara sadece ağacın bir tarafında bulunan beş dalın meyvelerini yemelerine izin verir. Diğer taraftaki dört dala dokunmalarını söyler. Tanrı ile rekabet içinde olan Erlik, insanlara dört daldan meyve yememelerinin sebebini sorar. Onlar da bunun Tanrı buyruğu olduğunu, yılan ile köpeğin de Tanrı tarafından yasak dalların altında nöbet tutmakla görevlendirildiğini söylerler. Erlik, bunları duyduktan sonra Törüngay denilen kişiyi bulur. Ona “Tanrı size yalan söylemiş. Siz bu dört dalın meyvesini de yiyiniz. ” der. Erlik, uyumakta olan bekçi yılanın ağzına girer ve “Bu ağaca çık” der. Yılan, ağaca çıkarak yasak meyveden yer. Oradan geçmekte olan Törüngay ve karısı Eje’ye yasak meyveden yemeleri için tekrar ısrar eder. Törüngay istemez; fakat karısı Eje’ye yasak meyveler çok tatlı gelir, kocasının da tatması için ağzına sürer. O anda ikisinin de tüyleri dökülür, utanırlar. Ağaçların altına saklanırlar. Tanrı, geldiğinde Törüngay ve Eje’ye seslenir. Fakat onlar utandıkları için gelemeyeceklerini söylerler. Yılan, köpek, Törüngay, Eje kabahati hep birbirlerine atarlar. Tanrı yılanı “Şimdi sen Körmös (şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun öldürsün”; Eje’ye “Yasak meyveyi yedin. Körmös’ün sözüne uydun. Bundan böyle sen gebe olacaksın, çocuk doğuracaksın, doğum sancıları çekeceksin, sonra öleceksin. ” der (İnan 1986: 15–16).

Yaratılış mitinden de anlaşılacağı üzere, Tanrı tarafından yaratılan ilk insanlar, meyveli bir ağaç vasıtasıyla beslenmektedirler. Fakat kendilerine yasaklanan dallardaki meyveleri yiyince Tanrı katından yeryüzüne indirilirler. Ölümsüz iken ölümlü ve hastalıklı birer varlık haline dönüşürler. Dikkatimizi çeken bir başka nokta da, Eje’ye doğurganlık vasfının yasak meyvenin yenilmesinden sonra verilmesidir. Eje, yasağın ihlali nedeniyle doğum yapacak, doğum sancuları çekecektir.

Altay Türkleri arasından derlenen yaratılış mitinin benzerleri, “Kur’an”, “Tevrat” ve “İncil” gibi kutsal kitaplarda da yer almaktadır. Zikredilen kitaplardaki yaratılışla ilgili bölümler, meyvelerinin

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

yenilmesi yasaklanan ağaca (“Bilgi Ağacı”) da yer vermektedirler. “Kur’an”da hurma, zeytin, incir, nar gibi ağaçlardan özellikle söz edilmekle birlikte, yasaklanan meyve ağacının meyvesinin ne olduğu hakkında bilgi verilmemektedir. “Kur’an”daki yasak ağaca “Şecere-i Memnua” ve “Şecere-i Huld” isimleri verilmiştir. “A’raf” suresinde Tanrı, Âdem ile Havva’dan cennette bulunan yiyeceklerden diledikleri gibi yemelerini; fakat, bir ağaca yaklaşmamalarını tembihler. Bu ağaç, “Şecere-i Memnua”dır: (Allah buyurdu ki): “Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz yerden yiye. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz. Derken şeytan, birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve: Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedi kalanlardan olursunuz diye yasakladı, dedi. Ve onlara: Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim, diye yemin etti. Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara: Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nida etti. ” (A’raf suresi 21, 22. ayetler).

Bunun üzerine Tanrı, onları cennetten kovar, bir müddet yaşayıp ölecekleri ve sonra tekrar dirilecekleri yeryüzüne indirir (A’raf suresi 23–25. ayetler).

Cennetteki yasak ağaçtan “Taha” suresinde de bahsedilir. Yasak ağaç, bu sefer “Şecere-i Huld” diye adlandırılır. “Ebedi Hayat”, “Çürümez Saltanat Hayatı” anlamlarına gelen ağaç, Âdem ile Havva’ya yasak edilen ağaçtır. Şeytan, onları kandırır, yasak ağacın meyvesini yerler: “Derken şeytan onun aklını karıştırıp “Ey Âdem! dedi, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez saltanatı göstereyim mi? ” Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yapraklarıyla örtmeye çalıştılar. Bu suretle Adem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı. ” (Taha suresi 120–121. ayetler)

Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde de kötülük ruhunu, şeytanı temsil eden yılan, Havva vasıtasıyla Adem’i bilgi ağacının meyvesini yemeğe ikna eder. Mişna (Sanhedrin, 70), iyiyi ve kötüyü bilme ağacının üzüm asması olduğunu söyler. Henok (Enoch) Kitabı (24/2), onu, yedi dağın arasına yerleştirir. Yahudi geleneğinde, yasak meyvenin incir veya buğday olduğuna inanılır (Ergun 2002: 82).

Kimi araştırmacılar, “İncil” ve “Tevrat”ta yer alan ağacın gerçek bir ağaç olmadığını, bir sembol olduğunu ifade etmişlerdir.¹ İskenderiye Yahudiliği ve Philon, yasak ağacın cinsel ilişkiyi ifade ettiği düşüncesindedirler. Bazı kilise çevreleri de bu düşüncede olmakla birlikte, bu görüş çok fazla benimsenmemiştir (Ergun 2002: 82).

Yaratılış mitleriyle kutsal kitaplarda ifadesini bulan ve cennetten çıkarılmaya neden olarak gösterilen yasak ağaçla meyvesinin cinsi gerçekte ne olursa olsun, Türkler arasında derlenen sözlü edebiyat metinlerinde, doğurganlık vasfının kazanılmasına neden olan meyvenin elma olduğuna inanılmıştır. Nitekim aşkın ve üremenin sembolü olan elmanın Türkiye’de ölümün, özellikle de küçük çocukların ölümünün görünür nedeni olarak nitelendirilmesi, “başlangıç”taki dünyaya inişin ve doğurganlığın nedeni olan yasak meyve olgusunun tersine bir süreci başlatması olarak da nitelendirilebilir. Türkler arasındaki elmanın Azrail tarafından özellikle de küçük çocuklara sunulmakta olduğuna dair inanç, çocukla doğum arasındaki bağlantıya farklı bir görevle dikkat çekmesi bakımından ilginçtir: “Aşk habercisi ve üretken güç olan elma, çoğu kez ölümün görünür nedenidir. Türkiye’de ufak çocuklara Azrail tarafından sunulmakta, ayrıca çoğu zaman özverinin de simgesi olmaktadır. Abu Muslim’in bir öyküsü bu konuda çok açık ifadeler kullanmaktadır. Birisi bir elmayı zehirli bir bıçakla

¹ Nitekim Türk yaratılış mitlerini ele alan Bahaeddin Ögel de yaratılış efsanesindeki yasak meyvenin bir sembol olduğu kanaatindedir: “Yasak olan veya olmayan meyvalar, tamamı ile sembolik idi. Bunlar daha ziyade, iyi ile kötü hareketi birbirinden ayırt edip, iradesini kullanarak kötü şeyleri yapmaması için verilen bir tembihten başka bir şey değillerdir. Ölümsüz olarak Cennette yaşayan insanlık, yere inince ölümlü bir varlık olmuştur. Yine bazı Altay ve Yakut Türklerine ait yaratılış destanlarında Tanrı, ilk insanın çamurdan şekline yapmış ve ona ölümsüz bir ruh aramağa gitmişti. Fakat Şeytan’ın gelip de, bu şekilleri muhafazaya memur edilen köpeği kandırarak bunları kirlenmesi üzerine Tanrı çok kızmıştı. Tanrı yarattığı bu ilk insanlara birer ruh vermişti; ama ne işleri varsa görsünler diye de onları yeryüzüne salmıştı. Bu yüzden de insanlık, hastalık ve ölümden kurtulamamıştı. ” (Ögel 1989: 475).

kesmekte ve onu kahramana vermektedir. Fakat kahraman önceden rüyasında uyarıldığından, elmayı veren adama der ki: “ilk önce sen ye” ve böylece katil kendi kazdığı kuyuya düşerek ölür. ” (Roux 1994: 211-212)

Elma, halk inanışlarında zürriyetin sembolü olarak kabul edilmiştir. Doğuramayan kadınlara, tıpkı Eje'nin yasak meyveyi yedikten sonra doğurma vasfını kazanması gibi, kutsal kişilerce verilen elma sayesinde doğurganlık vasfı bahşedilmektedir. Yenilen yasak meyve nedeniyle dişiye doğurganlık vasfının verilmiş olması inanışı, destan, halk hikâyesi ve masallarda yaygın bir motif halinde varlığını sürdürmüştür. Çocuksuzluğun ortadan kaldırılmasında devreye giren meyve (elma) motifi, mitolojik düşünceyle halk inanışlarının sözlü edebiyattaki yansımalarına önemli bir örnektir.

Destan, halk hikâyesi ve masallarda kahramanlar, genellikle ana ve babalarının ihtiyarlık çağlarında kutlu bir kişi tarafından (Ak sakallı pir, eren, dede, Hızır) verilen elmayı yemelerinden sonra dünyaya gelirler. Kutlu olduğuna inanılan bahadırın adını, yine Tanrı tarafından gönderilen kutsal kişi koyar. Kahramanların bineceği atlar da, kutlu kişinin verdiği elmanın kabuklarını yiyen attan, kahramanla aynı günde doğarlar.

Türk destanlarından “Manas”ta kısırlık ile elma arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Bu ilişki, Manas'ın doğumunda ortaya çıkmaktadır. Manas doğmadan önce Cakıp Han, çocuğu olmayan karısından yakırmırken Çıyırıldı'nın elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmadığından söz etmektedir (İnan 1992: 6).

Halk hikâyelerinden “Tahir ile Zühre” de padişahın, yolda rastladığı dervişin verdiği elma sayesinde bir oğlu dünyaya gelir (Türkmen 1983: 179). Derviş, pir ya da ihtiyarın verdiği elma vasıtasıyla gebe kalma motifini, “Kirmanşah”, “Latif Şah”, “Adil Şah”, “Melik Şah ile Güllü Han”, “Şah İsmail”, “Elif ile Mahmut”, “Arzu ile Kamber”, “Asuman ile Zeycan”, “Kerem ile Aslı”, “Varaka ile Gülşah”, “Âşık Garip” gibi hikâyelerde de görebilmekteyiz (Alptekin 1997: 382).

Umay Günay tarafından Elazığ bölgesinden derlenen “Şah İsmail” masalında çocuğu olmayan padişaha derviş, iki elma verir. Birini hanımıyla kendisinin, diğerini de atının yemesini söyler. Bu işlem yerine getirildikten sonra çocuk doğar, at yavrular (Günay 1975: 341).

Saim Sakaoğlu tarafından Gümüşhane ve Bayburt bölgelerinden derlenen “Melikşah” masalında, çocuksuz padişahın Hızır'ın verdiği elma sayesinde bir oğlu dünyaya gelir (Sakaoğlu 2002: 397).

Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum bölgesinden derlediği “Topal Leylek” masalında, dervişin verdiği elma ile padişahın kızı olur (Seyidoğlu 1975: 169).

Türkiye Türkleri arasında geçmişte çocuğu olmayan kadına hocaya yazdırıldıktan sonra yarısını kocasının yediği meyvenin diğer yarısı yedirilmiştir. Ayrıca, doğum ağrısı çeken kadına ısırtılan elmanın geri kalanının yedirilmesinin de kısırlığa iyi geleceğine inanılmıştır (Acıpayamlı 1974: 15).

Elma, erkek çocuk semboldür, murattır. O yüzden düğünlerde, “göge ulaşan” düğün bayrağının tepesine elma takılır. Elma, soyun devamı dileğinin Tanrı'ya iletilmesidir. Güveyin eve yeni gelen gelinin önüne elma atması, sevgiliye hediye olarak elma gönderilmesi, hep aynı sembolü ifade eder (Ergun 2002: 211).

Türk inanç ve düşünce dünyasının öğrenilmesinde önemli bir yere sahip olan efsanelerin Türklerin çeşitli meyve ağaçlarıyla meyveler hakkındaki düşünce, yorum ve değerlendirmelerini de yansıttığı halk edebiyatı araştırmacılarının bilgisi dâhilindedir. Aşağıda, kızcılık, böğürtlen gibi meyvelerle armut ve zeytin ağaçları ile ilgili bazı efsane metinlerine yer verilmiştir. Kızcılık ve böğürtlenle ilgili metinlerde bu meyvelerin temel bazı özelliklerinin kökeni hakkında bilgi verilirken, diğerlerinde, bir yatur

başında bulunan bir armut ağacının meyvelerinin şifa verici özelliği ile zeytin ağacının Tanrı'ya olan inancından söz edilmektedir.

Kızılçık (Çanakale)- “İlk çiçek açan bitki kızılçık olarak bilinir. Şeytan bunu görünce hemen kızılçığın başına gelmiş “Bu benim ağacım, bunun meyvesi benim olacaktır” demiş. Bunun üzerine Allah tarafından meyvesini en geç veren meyvelerden kılınmış. Şeytanın bütün heva ve hevesi boşuna gitmiştir.” (Ergun 2002: 762)

Böğürtlen (Osmaniye)- “Hz. Ali yolculuğun birinde çok acıdır. Nihayet bir su kenarına gelince burada bulduğu böğürtlen dikeninin meyvesinden karnını doyurur. Atı da oradaki çayırlara yayılır. Bunun üzerine Allah telmiğimizin yere değdiği yerde kök versin diye dua eder.” (Ergun 2002: 770)

Taşkın Dede/Şifalı Armut- “Denizli ili, Acıpayam ilçesi Alaaddin Kasabasıdır. Kasabanın 2, 5 km. batısında Taşkın Dede tepesinde, mekânında yatmaktadır. Mezarın yanında bulunan armut ağacının meyveleri şifa niyetiyle yenir. Her tür dilek için gidilir, dua edildikten sonra çaput bağlanır.” (Ergun 2002: 754)

Secde Eden Zeytin Ağacı (Turgutlu-Alatıdır Köyü)- “Köyün 2 km. doğusunda Zeytindere diye bir mevkii vardır. Efsaneye göre çok eskiden Zeytindere denilen bu yerde Zeytincik vilayeti varmış. Adından da anlaşılacağı gibi bugün nasılsa o gün de burada zeytin ağaçları bol olarak bulunmaktaymış. İşte bu vilayette bir günün sabahında kocakarnın birisi fecir vakti kalkmış ve avluya çıkmış. Bakmış ki avludaki kocaman zeytin ağacı yere serilmiş yatıyor. Kadın “Allah Allah” demiş. “Her halde gece esen rüzgâr ağacı devirdi. Bari buzağıyı ağaca bağliayım da dallarından yesin” diyerek gidip buzağıyı getirerek ağacın dallarına bağlamış ve içeriye girmiş. Kuşluk vakti yeniden avluya çıkıp baktığında ne görsün! Yıkıldı zannedip buzağıyı bağladığı ağaç ayağa dikilmiş ve kendisiyle birlikte zavallı buzağıyı da havaya kaldırmamış mı? Önce bu olaya pek mânâ verememiş, sonradan anlamış. Ağaç sabah vakti kadın kalktığı sırada Yaradana secdeye gitmiş; onun için kadın ağacı yıkıldı zannetmiş.” (Ergun 2002: 451)

B. Meyve Ağaçları ve Meyveleri Etrafında Oluşturulan Çeşitli İnanmalar ve Uygulamalar

Eski Türk inanç sisteminde, kutlu ağaçların çoklukla meyvesiz ağaçlar olduğuna inanılmakla birlikte (Ergun 2000: 23–24) meyveli ağaçlara da özel bir önem verildiği ve onlar etrafında çeşitli inanma ve pratiklerin meydana getirildiği görülmektedir. Nitekim İslam muhitinde Turfan'da yazılmış bir cönkte bulunan ve Reşid Rahmeti Arat tarafından aktarılan bir şiirde, tepesinde meyve olduğu için eğri olan dal makbul sayılmış ve kesilmemesi istenmiştir. İnsana doğru yolu gösteren iyi arkadaş da meyveli dala benzetilmiştir (Arat 1991: 262–263).

Meyve ağaçlarıyla onların meyvelerini, bireyin ve toplumun hayatında olumlu ve olumsuz yönleriyle sıklıkla görmek mümkündür. Tanrı kutunun ve dolayısıyla bereketin daimi kılınması, hastalıkların sağaltılması, nazardan korunma, büyü bozma işlemlerinde, hayatın geçiş dönemlerinde (Doğum, evlilik, ölüm), birey ve toplumun bela ve tehlikelerden uzak kalabilmek adına sürdürdüğü yasaklarla kaçınmalarda meyve ağaçlarıyla meyvelerin önemli bir yeri olagelmiştir. Meyve ağaçları ve meyveler etrafından oluşturulan inanma ve pratiklerin bir kısmı, günümüzde de sürdürülmektedir.

Kanaatimizce, meyve ağaçlarıyla meyvelerin insan hayatındaki yerini gösterebilmek için öncelikle, insanoglunun hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan meyve ağaçlarının bol meyve vermesine yönelik bazı uygulamalarından söz etmek gerekecektir. Sözümlü edeceğimiz uygulamalar, bereketi arttırmaya yönelik bir uygulamalardır ve insanoglunun etrafındaki diğer insan dışı canlı varlıklara karşı sergilediği yaklaşımı ortaya koyması bakımından da son derece önemlidirler.

1) Ağacın Meyve Vermesini (Doğurğanlığını) Etkileyen İnanma ve Pratikler (Ağaç Korkutma, Ağaç Kucaklama)

Ağacın tıpkı bir insan gibi duygularının olduğunu düşünmekten ve ağacın gövdesine çiçeklenip meyve vermesini engelleyen kötü güçlerin yerleştiiğine inanmaktan kaynaklandığını sandığımız ilginç bir uygulama, birkaç yıl üst üste meyve vermeyen ya da çiçeğini döken ağacın kesilmekle tehdit edilerek korkutulmasıdır.

Ünal Şöhret Dirlik tarafından aktarılan bilgilere göre, Fethiye’de birkaç yıl üst üste meyve vermeyen ağaçlar, sahipleri tarafından kesilme tehdidiyle korkutulmaktadır: “*Ben bu ağacı keseceğim, iki yıldan beri meyve vermiyor*” diyen ağacın sahibi, eline nacağı ve tahrayı aldığı gibi “*keseceğim*” diyerek ağacın dibine varır. Orada bulunan bir komşusu veya oğlu “*Aman kesme, önümüzdeki yıl iyi meyve verir, vermezse kesersin*” der ve keseceği aleti elinden almak ister. Baba “*keseceğim*” der ve az kalınca bir dalı keser ya da gövdeye bir iki darbe vurur. Bu darbe gövdeyi az buçuk yaralayacak kadar olur. “*Hadi öfkeni aldın, bu yıl vermezse kesersin*” diyerek aleti elinden alırlar. Ağaç bir dalından veya gövdesinden yara alır o kadar. O yıl yaralanan ağaçta meyve çok olur, bu işe ağacı korkutmak denir. ” (Ergun 2002: 435)

Meyve vermeyen ağacın korkutulmasına ait bir başka örneği Karabük’e bağlı Bulak köyünden vermek mümkündür. Zikredilen bölgedeki uygulama, Uğurol Barlas tarafından şu şekilde aktarılmıştır: “*Meyve vermeyen ağacın meyve vermesi için keskin balta ile ağacın iki kenarına çizik çizilir. Bu sırada tesadüfen oradan geçiyormuş gibi yapan bir yaşlı adama “Bu ağaç meyve vermiyor keselim mi?” diye sorarlar, adam “bırak kesme bu yıl da meyve vermezse kesersin” diye cevap verir.*” (Barlas 1986: 29).

Barlas’ın bahsettiği ağacın meyve vermesine yönelik uygulamalardan birisi de meyve vermeyen ağaca yeni nişanlı bir kızın “aşkla” sarılmasıdır. Böyle yapıldığı takdirde, meyve vermeyen ağacın meyve vereceğine inanılmıştır (Barlas 1986: 29).

Korkutma ve genç kıza kucaklatma yöntemiyle ağacın meyvesini bollaştırma pratiğine, Ahıska Türkleri arasında da rastlanmıştır (Abbasoğlu 1991: 10).

Meyve vermeyen ağaca yönelik bir başka uygulama da hamile bir kadının meyve vermeyen bir ağaca taş bağlamasıdır (Gelmez 1986: 37’den Ergun 2002: 442). Bu işlem gerçekteştirildiğinde ağacın meyve vermeye başlayacağına inanılmıştır. Bu uygulamayla “meyve” vermek üzere olan bir hamile kadının öykünülen özelliğinin ağaca geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu uygulama, kısır kadınlara, daha önce hiç çocuğu ölmemiş ve yeni doğum yapmış kadınların avucundan su içirilmesi biçimindeki uygulamadan farklıdır. Her ikisinde de “kısırlık” ya da “tutukluk” ortadan kaldırılmaya, doğum gerçekteştirilmeye çalışılmaktadır.

Meyve ağaçlarının verimli olması için başvurulan uygulamalardan birisi de ağacın dibine köpek ölüsünün gömülmesidir. Uygulamayı gerçekteştirenler, böyle yapıldığı takdirde, ağaçların daha çok meyve vereceğine inanmışlardır (Atılđan 1981: 10’dan Ergun 2002: 760).

Ağacın bol meyveli olup olmamasıyla ilgili inançlar arasında çeşitli kaçınmalar da söz konusudur. Yapılmaması gereken davranışların yapılması ya da yapılmadan önce çeşitli önlemler alınmaması halinde, meyve veren ağacın artık meyve vermeyeceğine, kuruyacağına inanılmıştır.

Kastamonu ve çevresinden derlenen bir inanca göre, adet gören bir kadın bir meyve ağacına çıkacak olursa, kadının sırtına üç “İhlâs” okunmuş taş konulur (Ergun 2002: 774). Bu işlemin yapılmasının nedeni de meyve ağacının kurumasını engellemeye çalışmaktır. Ayrıca, bu uygulama, yurdumuzdaki adet gören kadına yönelik olumuz yaklaşımı da ortaya koyması bakımından önemlidir.

2) Doğumla İlgili Geleneksel Uygulamalarda Meyve Ağacı ve Meyve

a) Kısırlığı Ortadan Kaldırmaya Yönelik Uygulamalarda

Yaratılış mitleri, destan, halk hikâyesi ve masallardaki doğurganlığın simgesi olan “elma”dan söz ederken “elma”nın kısırlığı ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalarda önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştik. Bu bölümde, kısırlığı ortadan kaldırmaya yönelik pratiklerde, elmanın dışında, diğer bazı meyve ağaçlarıyla meyvelerin (nar, incir, armut) de önemli bir yer işgal ettiğini birkaç örnekle göstermeye çalışacağız.

Sivas-Divriği’ye bağlı Güneş köyünün Karapınar mevkisinde yer alan “Çeğenek Baba” ziyareti, diğer pek çok ziyaret gibi, dertlilerin derman bulmak için başvurduğu yerlerden olmuştur. Çeğenek Baba ziyaretinin bulunduğu yer, ardıç ağaçlarından ibaret küçük bir koruluktur. Çocuk sahibi olmak isteyenler, Çeğenek Baba’yı ziyaret ederler ve koruluktaki ardıç ağaçlarının meyvesinden yerler. Hamile kadınlar, ziyaret yerlerinde ellerini vücutlarının üzerinde tutmazlar. Çünkü doğan çocuğun üzerinde iz olur. Böylesi izlere/lekelere yörede ziyaret adı verilir (Özen 1996: 108).

Kıbrıs’ta bulunan Canbulat Türbesi’nin yanında yer alan incir ağacından incir yiyen kadınların Canbulat gibi güçlü, cesur oğlanlar doğuracakları inancı, yakın zamana kadar yaygın bir şekilde yaşamıştır. İncir, Türkler arasında olumsuz bir imaja sahip olmakla birlikte, Kıbrıs’taki sözü edilen türbe yanında büyüyen incir ağacının meyvelerinin çocuğu olmayan çiftlere dilediklerini gerçekleştirmelerinde yardımcı olacağına inanılmıştır (İslamoğlu 1995: 19).

Yenilen meyve vasıtasıyla gebe kalma inancına Afganistan’da yaşayan Hazaralar arasında da rastlamak mümkündür. Kimi araştırmacılarca Moğol, kimilerince de Türk kökenli oldukları ileri sürülen Hazaralar arasında, çocuğu olmayan kadınlara kara kabuklu narın tanelerini okuyarak yedirirler. Yalnız, narın bütün tanelerinin yenme şartı vardır. Eğer bir tanesi bile yenmeden kalsa duanın kabul olmayacağına inanılır (Kalafat 2001: 48’den Ergun 2002: 794).

Nar ve taneleriyle ilgili bu inancı, Türk dünyası genelinde benzer şekillerde görmek mümkündür. Türk kültüründe elmanın yanı sıra, nar da zürriyetin başlıca sembollerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, rüyada nar görmek neslin bereketli olacağına yorumlanmıştır. Nar cennet meyvesidir. Onun bir tanesinin bile yere düşürülmemesi gerektiği inancı, müştereklerimizdendir (Ergun 2002: 794).

Çocuk doğuramamış kadınların bir ağaç altında uyuyup kalmaları ve bu sırada gördükleri bir rüyada çocuklarının olduğunu görmeleri sonucunda çocuk doğurduklarına dair bir inanç, Gürcistan Cumhuriyeti’nin Borçalı bölgesinin Marnevi ilçesinin Kasımlı köyünün kenarında bulunan bir armut ağacına bağlı bir şekilde anlatılmaktadır. Ağaç (orman) kültürünün Türk kültüründeki yeri konulu bir doktora çalışması hazırlayan Pervin Ergun, bu armut ağacıyla doğum arasındaki ilişkiye dikkat çeken bir anlatıyı şu şekilde aktarmaktadır: *“Bir köyden başka bir köye giden bir kadın yorularak yol kenarında bulunan bu ağacın altında oturup dinlenmek istemiş. Fakat oturduğu yerde bir süre uykuya dalmış. Daha önceden çocuğu olmayan bu kadın rüyasında bir oğlan çocuğu doğurduğunu ve çocuğuyla bu ağacı ziyaret ettiğini görmüş. Bir süre sonra gerçekten de bir oğlan çocuk sahibi olan kadın çocuğuyla beraber bu ağacı ziyaret etmiş ve rüyasını herkese anlatmış.”* (Ergun 2002: 574–575).

b) Arka Arkaya Kız Doğuran Kadınların Erkek Çocuk Doğurmasını Sağlamaya Yönelik Pratiklerde

Türkiye Türkleri ile diğer Türk toplulukları arasında, meyve ağaçları ve onların meyveleri, doğumla ilgili pratiklerde sadece kısırlığı ortadan kaldırmaya yönelik işlemlerde değil, arka arkaya kız doğuran kadınların erkek çocuk doğurmasını sağlamaya yönelik işlemlerde de karşımıza çıkabilmektedir. Bu duruma verebileceğimiz bir örnek, Ahmet Gökbel’in “Anadolu Varsakları”nın inanç ve adetlerini ele

alan çok önemli bir çalışmasında yer almaktadır. Gökbel, bu uygulamayı şu şekilde aktarmaktadır: “Mesela, hep kız olup da oğlan olmasını isteyen bir kadın gider, armut ve erik ağacını taşıyarak: “Ben ağacı taşıladım, kızı bıraktım oğlana başladım” diye söyler. Sonra da ağaçlardan yere düşen armut ve erikleri toplayarak eve götürür ve kocasıyla beraber yerler. Daha sonraki olacak çocukları erkek olur.” (Gökbel 1998: 92).

Aynı uygulamayı Tarsus bölgesinde de görmek mümkündür. Uygulama, mezar yanında bulunan alıç ağacına üç kez taş atılıp, “Alıcı taşıladım, kızı boşladım, oğlana başladım” denilerek yapılmaktadır (Ergun 2002: 242–243).

Erkek çocuk doğurabilmek adına ağacın taşlanması işlemi, biraz daha kompleks bir şekilde Muğla-Fethiye’de de sürdürülmüştür. Dirlik’in aktardığı bilgilere göre, bu bölgede kadınlar, ahlat ağacını dokuz taşla taşlamaktadırlar. Taşlama sırasında da “Taşlı armudu taşıladım, kızı bıraktım oğlana başladım” diye üç kez bağırırlar. Bu işlemi gerçekleştiren kadınların üç “Kulhuvallahî Ahad” ile bir “Elham” okuyarak artlarına bakmadan geri dönmeleri gerektiği de aktarılan bilgiler arasında yer almaktadır. Kadınlar, bu işlem gerçekleştirildikten sonra erkek çocuklarının olacağına inanmışlardır (Ergun 2002: 246).

3) Halk Hekimliğinde Meyve

Meyve ağaçlarıyla meyvelerin, geleneksel sağaltma işlemleri ya da halk hekimliğinde de önemli bir yeri vardır. Bazı meyveler, çeşitli hastalıkların tedavi edilmesinde, hastalıkların neden olduğu ağrıların dindirilmesi ya da azaltılmasında kullanılmıştır. Aşağıda hangi meyvenin hangi hastalığa iyi geldiğine dair Türkiye ve Azerbaycan’dan birkaç örneğe yer verilmiştir.

Vücudunda siğil olan kişi, bu siğilin üzerini kaynatır. Daha sonra incir ağacından bir yaprak koparır ve bunun sütlü olan kısmını kanayan yere sürer. Bunu yaptıktan sonra yaprağı, üç “İhlâs”, bir “Elham” suresi okuyarak el ve ayak değmeyecek bir yere koyar (Gönüllü 1996: 124).

Ağaç çileği ve dağ çileği, ağrı kesmede, ateş düşürmede, göz hastalıklarının tedavisinde, şeker hastalığında, romatizma ağrılarını dindirmede; ayva, kalp ve damar hastalıklarında, deri hastalıklarında, kabız tedavisinde, soğuk algınlığı ve yanıkta; iğde, idrar yolu ve böbrek rahatsızlıklarında; kiraz, kabız tedavisinde; kayısı, sarılık ve kabız tedavisinde (Özhatay-Çubukçu-Keklik 1992: 216–225); ceviz, guatr tedavisinde kullanılmaktadır (Sarı-Başagaoglu 1992: 233-234).

Azerbaycan Türklerinin halk tababetinde de meyve önemli bir yer işgal etmektedir. Aşağıda, hangi meyvenin hangi hastalıklara iyi geldiğine dair birkaç örneğe yer verilmiştir.

Alma: Ürek-damar sisteminin fealiyyetini tenzîmleyir, kök, piyli adamları arıqladır, şifeti durulaşdırır, iştahanı artırır, kebizliyin karşısını alır. Almanı kabıklı yemek meslehetdir. Onun şiresi kusmanın karşısını alır, kan tezyikini, tüpürcek vezilerini tenzîmleyir, ağız boşluğunda kurumanın karşısını alır. Bununla bele, alma dişin minasını, dişdibi yuvaları zedeleyir. Hamile kadınların alma şiresi kabul etmesi meslehetdir.

Armut: Susuzluğun ve ağız boşluğunun kurumasının karşısını alır, tüpürcek vezilerini temizleyir. Böyrek ağrılarını azaldır, sidiyin ifraz olunmasına yahşı tesir gösterir. Oynaklarda, böyreklerde, sidik yolunda olan daşlaşma, kirecleşme ve duzlaşmaya karşı müalicevi ehemiiyyeti vardır. Armutun iştahanı artırması, şen ehvali-ruhiyye oynatma hüsusiiyyetleri halk tebetatine çohdan melumdur. İsimte-kızdırma, soyukdeyme, karınağrısı, ishal hesteliklerine karşı effektlidir. Armut ve onun şiresi üzü şeffaflaşdırır, kusmanın karşısını alır. Hamile kadınlara armud şiresi kabul etmek meslehetdir.

Erik: İnsanda hoş ehvali-ruhiyye yaradır, ömrü uzadır, iştahını artırır. Eriyi ackarına yemek meslehet deyil. Bu, bedende kızdırma-isitme yaradır. Erik ve erik mürebbesi insan organizmi için müalicevi ehemmiyetlidir. Bunun şiresi, mürebbesi kan tezyikini tenzimleyir, mede-bağırsak ağrılarına azaldır. Ağızda kurumunun karşısını alır, tüpürcek vezilerini tenzimleyir, susuzluğu aradan kaldırır, soyukdeymeye, sine ağrısına, öd kisesi ağrılarına yahşı tesir gösterir (Hekimov-Hekimova 2002: 73).

Şaftalı: Veteni Azerbaycan ve İrandır. Onun en yahşı sortu “hulu” adlanır. Gabığında faydalı maddeler olduğu için şaftalını gabıglı yemek meslehetdir. Hulunun gabığı tez soyulur, çeyirdeyi asanlıqla ayrılır. Me’de için çoh münasibdir, tez hezm olur, me’de ve bağırsaglardan tez geçer. Hulu susuzluğu yatırmagda çoh heyirlidir, tebieten serinlik getiren meyve kimi tanınır, ağzın pis gohusunu aparır, iştaha ve cinsi heves oyadır. Öd hesteliyine tutulanlar hulunun şiresini çıkarır, serin yerde bir geder sahlayır, sonra ona şeker gatarag açgarına içirler.

Çiçeyi ve yarpağı yumşaldıcı hasseye malikdir. Çiçeyini demleyerek şerbete gatıb uşaglara verirler. Çeyirdeyinin içinı yarıyanmış halda toz şeklinde yara üzerine sepirlermiş. Hetta uşagları sünnet ederken bundan istifada etmişler (Göyüşov 1994: 77).

4) Nazar, Büyü (Sihir), Uğur-Uğursuzluk ve Kötü Ruhlarla İlgili İnanış ve Uygulamalarda Meyve

İnsan, hayvan ve bitkilerin Tanrı’nın verdiği kut vasıtasıyla hayatta kaldığına, talih sahibi olduğuna inanan Türkler arasında nazar, doğrudan doğruya Tanrı’nın koruyucu şemsiyesinin kalkmasına ve canlıların kötülük getirebilecek olumsuz varlıklara karşı savunmasız kalmasına bağlanmışır. Yani, “Tanrı kutu”nun ortadan kalkmasıyla çeşitli hastalıkların, felaketlerin, uğursuzlukların meydana geleceğine inanılmışır. Bu nedenle nazar ve uğursuzluk gibi hallerde, insanı, hayvanı ve herhangi bir yeri terk eden Tanrı kutunu geri getirebilmek ve olumsuz durumlara neden olan kötü güçleri uzaklaştırabilmek için kutlu olduğuna inanılan nesnelere başvurulmuştur.

Türkiye Türkleri arasında nazara karşı önlem almada “iğde” ağacı ve “iğde çekirdeği” önemli bir yere sahiptir. Doğup büyüdüğümüz Konya ili Karatay İlçesi Obruk köyünde evlerin önüne dikilen ve “evin ağacı” olarak nitelendirebileceğimiz iğde ağacının yapraklı ve çiçekli bir dalı, herhangi bir parçası, nazara karşı korunmak amacıyla evlerin giriş kapılarına, odaların yüksekçe yerlerine asılmakta, iğde dalı parçacıkları ya da iğde meyvesinin çekirdekleri giyilen giysilerin dışarıdan görülmeyen kısımlarına dikilmektedir. İğde ağacından herhangi bir parçanın insan üzerinde taşınması ya da bulundurulması, Tanrı kutunu temsil eden kutsal nesneden alınan küçük bir parçanın kişi üzerinde dolaştırılması halinde Tanrı kutunun o kişinin yanından hiç ayrılmayacağı ve onu koruyacağı inancıyla bağlantılıdır.

İğdenin dışında, diğer bazı dikenli meyve ağaçlarının da insanlara ve diğer canlı varlıklara musallat olabilecek kötü ruhların uzaklaştırmasına yönelik işlemlerde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu duruma bir örneği, Saha (Yakut) Türklerinden vermek mümkündür.

Saha (Yakut) Türklerine göre alıç, Tanrı dikenidir ve kötü ruhlar bu ağacın dikeninden korkarlar. Alıcın kutunun da Tanrı’nın kut verdiği insanlara sineceğine ve insanın kötü ruhlara yenilmez derecede güçleneceğine inanılmışır (Ergun 2002: 236).

Meyve ağaçlarıyla meyvelerden büyü ya da sihir bozma işlemlerinde de yararlanılmışır. Büyü bozma ile ilgili aşığıdaki örneğimizde, “Kur’an”da çeşitli vesilelerle zikredilen zeytinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Kemalettin Erdir’in aktardığı bilgilere göre, el almış kişi, büyüye maruz kalmış kişinin durumuna baktıktan sonra yedi adet zeytin ister. Bunlara bazı dualar okur. Sonra evden biri bu okunmuş zeytinleri

alarak boş bir arsa ya da toprağa atar. Böylece, büyüünün etkisi o kişiden zeytinlerle beraber gitmiş olur (Erdir 1997: 46).

Yukarıda da ifade edildiği üzere, ağacın “kut”, “uğur”, “bereket” anlayışında önemli bir yeri vardır. Kimi ağaçlar kut, bereket, uğur kaynağı olarak görülürken, başta incir ve ceviz olmak üzere çeşitli ağaçlarla olan ilişkilerde tedirgin olunmuş, bu ağaçlara yönelik çeşitli kaçınmalar, tabular geliştirilmiştir. Aşağıda, incir, ceviz, iğde, nar, zakkum gibi ağaçlara bağlı kaçınmalara yer verilmiştir.

(Muğla-Fethiye)-İncir ve ceviz ağaçlarının altında devamlı yatılmaz. Eğer yatılırsa inme ineceğine, ölünceye kadar sakat kalacağına inanılır. Sık yapraklı ve koyu gölgeli olan bu iki ağacın gölgesinde uyutmaz yaşlılar (Ergun 2002: 434).

(Manisa-Akhisar)-İncir ağacından düşen iflah olmaz. Bu ağaç uğursuz sayılıyor, tekin olmadığı söyleniyor. Zakkum çiçeği, iyi sayılmaz, zakkum eve sokulmaz (Ergun 2002: 437).

(Düzce)-Zakkum ağacının evlerde yetiştirilmesi uğursuzluktur. Yanında çıra ağacından küçük bir parça bulunduran kimseye nazar değmez (Ergun 2002: 460).

(Mersin-Anamur)-İncir ağacının altına kirli su dökülmez. Sobada incir odunu yakılmaz. Zakkum çiçeğini koklayanın cehenneme gideceğine inanılır (Gelmez 1986: 37).

(Eskişehir)-İğde ağacının dibinde oturulmaz. Çünkü o iyelidir. (Cinli, perilidir, tekin değildir.) Bu ağaç dibinde uzun süre oturulursa çarpılacağına inanılır. Meyve ağacının altında ikindiyle akşam arasında oturulmaz. Şeytanların cinlerin hışmına uğranılacağı inancı vardır (Ergun 2002: 761).

(Balıkesir)-İncir ağacı altında yatmak iyi değildir. Şeytan çarpar. Nar tanelerini yere dökmek günahtır. Çünkü nar cennet meyvesidir (Ünsal 1982: 20).

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, en çekinilen meyveli ağaçların başında incir gelmektedir. “Ocağında incir ağacı bitsin” sözünden de anlaşılacağı üzere incir, yıkılmış, virane, terk edilmiş ocakları akla getirmektedir. Bu nedenle de evlerden uzak yerlere dikile gelmiştir. Fakat, meyveleri yenmeyen, görünüşü incire benzeyen ve “erkek incir” adı verilen “iğlek”in, narla birlikte Aydın bölgesinde kut ve bereket getirici bir ağaç olduğuna inanıldığını görmekteyiz. Pervin Ergun’un “iğlek” (erkek incir) ve nar hakkında verdiği bilgileri olduğu gibi aktarmayı yararlı görüyoruz: “Nar ve iğlek (incirin erkeği) ağaçları da seyrek olarak evlerin önüne dikilen ağaçlardandır. Nar, Aydın bölgesinde, cennet meyvesi olması ve dikenleri dolayısıyla Şeytanı evin etrafına, ağılana sokmaması nedenleriyle tercih edilmektedir. Bazı geceler nar ağacının üzerine nur indiğine, “ak sakallı”, “nur yüzlü” “dede”nin evin sahiplerine yardımcı olup onları müşkülâtlarından kurtardığına, eve ait her şeyi ve bütün aile bireylerini koruduğuna inanılmaktadır. Ev halkından hiç kimse, bu ışıktan ve “ak sakallı” ihtiyardan korkmaz; ama, günlük hayatlarında yanlış hareketler ve davranışlardan uzak durmaya çalışırlar. Yanlış hareketler edildiğinde de Tanrı kutunun gideceğine, ak sakallı ihtiyarın ev halkını cezalandıracağına inanılır.

Evin önüne dikilen bir diğer ağacın iğlek olduğunu daha önce belirtmiştik. Meyveleri yenmeyen ve “erkek incir” diye de adlandırılan iğleklerin görünüşü, incir ağacına benzemektedir. Fakat, incire nazaran yaprakları daha koyu renkli ve gölgesi de daha koyudur. İncire benzeyen ve yaz başlarında olgunlaşan meyveleri toplanır, dağlarda yetişen kavalık (yeşil, bol uzun çubuğu olan bir bitki) ve sarı diken çalularına üçer beşer dizilerek incir ağaçlarının dallarına asılır. İğlek dediğimiz incire benzeyen meyvelerin göbeğindeki delikten çıkan sinekler, incir ağaçlarındaki henüz fındık tanesi büyüklüğündeki incirleri döller. Bu sayede bol bürün alınmış olur. Bu işleme, “iğlek atmak” da denilmektedir. Eğer, iğlek atılmazsa incirler olgunlaşmadan dökülür, kuru incir haline getirilemezler.” (Ergun 2002: 261)

5) Rüya Yorumlarında Meyve

Görülen rüyaların insanların geleceği hakkında olumlu ve olumsuz çok önemli ip uçları içerdiğine, onların sembolik bir dilinin olduğuna dair inanç, hem çok eskidir, hem de bütün insanlığın müştereklerindedir. Geçmiş dönemlerden beri özel bir bilgi ve birikim gerektirdiğine inanılan rüya yorumculuğu, modern zamanlarda, özellikle de psikanalistler tarafından özel bir bilim dalı olarak nitelendirilmiştir (Sembol dilinin özellikleri, rüyaların özellikleri, Freud ve Jung'un rüya yorumculuğu, rüya yorumculuğunun tarihçesi, rüya yorumlama sanatı, rüyaların sembol dili hakkında bk. Fromm 1997).

Türk geleneğinde de “bir ilim konusu olarak” nitelendirilen tabircilik ya da yorumculuk, “Oğuz Kağan”, “Manas” gibi destanlarda, “Dede Korkut Kitabı”nda, halk hikâyeleri, masallar, tarihi şahsiyetlerle (Osman Beğ, vd.) ilgili anlatılan rivayetlerde önemli bir rol üstlenmiştir. Türk yazılı geleneğinde pek çok “tabirname” meydana getirilmiş, bu tabirnameelerde rüyalarda görülen olaylar ve nesnelere belirli bir sistem dahilinde yorumlanmaya çalışılmış, özellikle de rüyaların sembol dili üzerinde durulmuştur (Türk yazılı geleneğindeki “tabirname”ler hakkında bk. Gökyay 1992).

Türk yazılı geleneğindeki “tabirname”lerde yer alan rüya yorumları, doğrudan sözlü geleneğe dayanmaktadır ve bunlar arasında, doğrudan meyve ile ilgili yorumlara da yer verilmiştir. Orhan Şaik Gökyay tarafından ele alınan eski tabirnameleden “Tabirname-i Türki” ile Süleymaniye Kütüphanesi, Reisü'l-Küttab Kitapları arasında yer alan bir başka tabirnamede rüyada görülen bazı meyveler hakkında yapılan yorumlara da yer verilmiştir. “Tabirname-i Türki”de yer alan rüyada elma görme ile ilgili yorum şu şekildedir: “*Düşde elma görse. Sahib-i kitap eydür. Bazılar “elma” oğuldur ve “kızıl elma”, sultan cihetinden menfaattir. Eğer ekşi ise kaygu ve gussadır. Eğer elmayı ortadan yarsa, iki pare eylese ortağı ortağından cüda ola. Eğer kızıl elmayı budağından koparsa yise oğlu doğa. Delildir ki kızı ola. Eğer tatlu elma yise dostluk sebebidir. Eğer ekşi yise, düşmanlık sebebidir. Eğer tatlu yise hoş haberdir. Eğer kimse ana elma verse bezirgan ola; bezirganlıkta işi reva ola. Eğer ikinci ise annin hasılı ziyade ola; her kangı pişeli ise pişesi reva ola; muradı hasıl ola; sultan ise memleketi ziyade ola.*” (Gökyay 1992: 127)

Rüyada elma görmek, yukarıda zikrettiğimiz ikinci tabirnamede şu şekilde yorumlanmaktadır: “*Himmet ziyadeliğine delildir. Şirin elma ekşisinden eyüdü; zira ki türş elma haram mala delildir ve her bişmemiş haram mala delildir; meğer kavun ki annin kökü ceset sıhhatine delildir. Ve denildi ki elma türşlüğünün zararı yoktur. Eğer kendüyü bir padişah bir elma ile andı görse padişahdan ana bir elçi erişe. Eğer sücü meclisinde bir elma kokladı göre lehve düşüp, zenbe mürtekip ola. Eğer elma mescidde kokladı görse bir avret evlene. Eğer elmada yancıdı(?) görse ana bir hayır erişe. Ve elmayı şuara, avrete teşbih etmişlerdir.*” (Gökyay 1992: 127)

Rüyada incir görmek çok tehlikelidir. Birisinin ya da onun yakınlardan birisinin öleceği anlamına gelir. Mevsimsiz görülen meyve (yani kışın erik, vs. görmek) her zaman için kötüye yorumlanır. Rüyada dut görmek, paraya ve mala yorumlanır. Özellikle incir, mevsimsiz görüldüğünde çok kötü yorumlanır. Rüyada kiraz görmenin de kazanç getireceğine inanılmaktadır (15. 03. 2004 tarihinde Balıkesir il merkezinde 1977 doğumlu Emine Aça'dan derlenmiştir.).

Dut, erkek çocuğuna; **kiraz**, kız çocuğuna; **üzüm** gözyaşına (üzümün Hz. Ali'nin karısı Fadime Ana'nın gözyaşlarından meydana geldiğine inanılmaktadır); **armut**, sert ve iri olursa hastalığa, sarı ise erkek çocuğuna; **erik**, ekşi ise kız çocuğuna, tatlı ise erkek çocuğuna; **elma**, yasak aşka, tatlı ise erkek çocuğuna; **kızılçuk**, kız çocuğuna yorumlanır (02. 04. 2004 tarihinde Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi Nazife Özdemir tarafından, 1951 Çorum Merkez Üçköy doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı Nergis Özdemir'den derlenmiştir. Kaynak şahıs halen Çorum merkezde ikamet etmektedir).

Rüya yorumuna Azerbaycan sahasında “rüya yozma” adı verilmektedir. Aşağıda, Azerbaycan Türkleri arasından derlenmiş rüyada meyve ağaçları ve onların meyvelerini görmeyle ilgili çeşitli yorumlara yer verilmiştir:

“Ağaç: Yuhuda ağaç görmek heyire yorulur. Ağaç meyvesizdirse, ümitsizlik gözlenilir. Meyve ağacı görmek ümidlerin doğrulacağını gösterir. Çoh yarpağı ağac sağlamlığa işaredir. Yuhuda ağacdan yihulmag nese bir itiyiniz olacağını bildirir.

Badam Ağacı: Eger gız yuhuda badam ağacı görübse, onu beyenecekler. Eger meyvesi yetişmiş badam ağacı görübse, serveti artacaq.

Bağ: Bağda üzüm dermek neşe ve sevin, bağdan üzüm oğurlamak gözlenilmez yahşılığ, bağda başgasına üzüm vermek müjde demektir.

Zeggum: Zeggum görmek bed heber, gem bildirir.

Zeytun: Zeytun ve zeytun ağacını yuhuda gören müradına yetişer.

İyde: Hayatda uğursuzluğa düçar olmag kimi yozulur.

Nar: Nar var-dölet kimi yozulur, bir de sirr me'nası var.

Nar Ağacı: Halal mal remzidir (Veliyev 1988: 110, 112, 116, 120).

Sonuç

Yukarıda, meyvelerin Türk inanç ve düşünüş sistemlerindeki yeri, daha çok meyve ağaçları ve onların meyveleri bağlamında gösterilmeye çalışılmıştır. Verilen örneklerle yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, Türk inanış ve düşünüş sistemlerinde genellikle doğmamış-doğurmamış, ebedi Tanrı'nın sıfatlarını temsil eden meyvesiz ve her daim yeşil kalan ağaçlar kutlu ağaçlar olarak kabul edilmekle birlikte meyveli ağaçlarla onların meyvelerinin de inanç ve düşünce dünyamızın biçimlenmesinde önemli bir yeri olagelmıştır. Kimi meyve ağaçlarıyla meyvelerin (elma, nar, igde, vd.), kut, bereket, uğur getirdiğine inanılırken kimilerinin (incir vd.) de uğursuzluk, kutsuzluk getirdiğine inanılmıştır. İnsanoğlu, çevresindeki diğer canlı ve cansız varlıklarda olduğu gibi, meyve ağaçlarıyla onların meyveleriyle de özel bir ilişki geliştirmiştir. İnsan hayatının hemen her aşamasında (doğum, evlilik, ölüm) belirleyici bir konuma sahip olan meyve ağaçları ve onlara ait meyveler, insanların geleceğine dair olumlu ve olumsuz mesajlar içerdiğine inanılan rüyaların sembol dilinin gelişmesine de önemli katkılarda bulunmuştur.

Kaynaklar

- ABBASOĞLU, Asif, (1991), *Ahıska Türklerinin İnançlarında Ağaç ve Su Kültürleri*, Erciyes, 14 (157), Ocak 1991, s. 10.
- ALPTEKİN, Ali Berat, (1997), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARAT, Reşid Rahmeti, (1991), *Eski Türk Şiiri*, 3. b. , Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ATILGAN, Kadir, *Şereflikoçhisar'da Halkla İlgili Manevi İnançlar*, Ankara 1981 [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bitirme Tezi].
- BARLAS, Uğuroğlu, (1986), *Ağır Sanayii Etkisinde (Karabük) Bulak Köyü Halk Bilgisi*, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, 1. c. , Genel Konular, s. 23-38.
- ERDİR, Kemalettin, (1997), *Yaşayan Hurafeler*, Ankara.
- ERGÜN, Metin, (2000), *Türk Ağaç Kültü İnançının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları*, Millî Folklor, 6 (47), Güz 2000, s. 22-30.
- ERGÜN, Pervin, (2002), *Türk Kültüründe Ağaç (Orman) Kültü*, Konya [Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi].
- FROMM, Erich, (1997), *Rüyalar Masallar Mitoslar*, (çev. Aydın Arıtan-Kaan H. Ökten), İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- GELMEZ, Şerife, (1986), *Serik ve Anamur Folklorundan Örnekler*, Erzurum [Atatürk Üniversitesi Bitirme Tezi].

- ☞ GÖKBEL, Ahmet, (1998), **Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ☞ GÖKYAY, Orhan Şaik, (1992), **Tabirnameler, IV. Milletlerarası Türk Halk kültürü Kongresi Bildirileri 4. c. Gelenek, Görenek ve İnançlar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel müdürlüğü Yayınları, s. 105-131.
- ☞ GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, (1996), **Alanya Halk İnançlarında "Ağaç" Motifi, Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri 1992-1993-1994-1995**, Alanya: Alsav, s. 123-125.
- ☞ GÖYÜŞOV, Nesib, (1994), **Halg Tebabeti Hezinesinden**, Bakı: "Azerbaycan Ensiklopediyası" Neşriyyat-Poligrafiya Birliyi.
- ☞ GÜNAY, Umay, (1975), **Elazığ Masalları (İnceleme)**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- ☞ HEKİMOV, Mürsel-Mübar Hekimova, (2002), **Yuxu Yozumları, Türkeçareler, İnam ve Etiqadlar**, Bakı: Maarif Neşriyyatı.
- ☞ İNAN, Abdülkadir, (1986), **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 3. b. , Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ☞ İSLAMOĞLU, Mahmut, (1995), **Kıbrıs'ta Türk-İslam Yatırları ve Bunlara İlişkin Efsaneler, İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri-1-2 Temmuz 1993**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 267-284.
- ☞ KALAFAT, Yaşar, **Afganistan Türkleri, Hazaralarda Halk Kültürü, Yeni Düşünce**, 26 Ekim-01 Kasım 2001.
- ☞ ÖGEL, Bahaeddin, (1989), **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)**, 1. c. , Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ☞ ÖZEN, Kutlu, (1996), **Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri**, Sivas.
- ☞ ÖZHATAY, Neriman-Beyhan Çubukçu-Tüten Keklik, (1992), **Konya İli Halk İlaçları, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri 4. c. Gelenek, Görenek ve İnançlar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 215-226.
- ☞ ROUX, Jean-Poul, (1994), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini** (çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- ☞ SAKAOĞLU, Saim, (2002), **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ☞ SARI, Nil-İbrahim Başağaoğlu, (1992), **Türkiye'de Tiroid Hastalıkları ve Tedavisi Üzerine Halk Bilgi ve Uygulamaları, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri 4. c. Gelenek, Görenek ve İnançlar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel müdürlüğü Yayınları, s. 227-240.
- ☞ SEYİDOĞLU, Bilge (1975), **Erzurum Masalları Üzerinde Araştırmalar-Metinler ve Açıklamalar**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- ☞ TÜRKMEN, Fikret, (1983), **Tahir İle Zühre**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ☞ ÜNSAL, İrfan, (1982), **Kürse Köyü Folklorundan Örnekler**, Balıkesir [Necatibey Yüksek Öğretmen Okulu Bitirme Tezi].
- ☞ VELİYEV, Kamil, (1988), **Elin Yaddaşı Dilin Yaddaşı**, Bakı: Genclik.